

خانواده آرمانی در اندیشه امام سجاد علیه السلام

سعید مقدم*

چکیده

تهدیدها و آسیب‌های فراوانی در دهه‌های اخیر نهاد خانواده را به چالش کشیده است. از این رو، ارائه یک خانواده آرمانی از منظر دینی جهت رویارویی با تهدیدهای نوین، ضروری به نظر می‌رسد. در این نوشتار به بررسی خانواده آرمانی مطلوب در اندیشه امام سجاد علیه السلام با روش تحلیل متن می‌پردازیم. ترسیم خانواده آرمانی براساس ویژگی‌ها و ارانه راهکارهای تحقق این نهاد، از اهداف این پژوهش به شمار می‌رود. خانواده آرمانی، اگرچه برای پاسخ‌گویی به نیاز جنسی شکل می‌گیرد، ولی به دلیل داشتن مبانی توحیدی و ارانه ویژگی‌ها و راهکارهای برگرفته از مبانی و حیانی، به پرورش انسان‌های موحد می‌پردازد و زمینه تشکیل جامعه آرمانی را فراهم می‌کند.

کلیدواژه‌ها: خانواده آرمانی، اندیشه امام سجاد علیه السلام، ویژگی‌ها، راهکارها.

مقدمه

سه محور ازدواج، ساختار و کارکردها بیان می‌کند؟
۲. براساس اندیشه امام سجاد علیه السلام، چه راهکارهایی می‌توان
برای تحقق و استحکام خانواده مطلوب ارائه کرد؟
با پاسخ به سؤال‌های فوق، ویژگی‌ها و راهکارهای
تحقق خانواده مطلوب از دیدگاه امام سجاد علیه السلام روشن
خواهد شد.

ویژگی‌های خانواده آرمانی

از دیدگاه امام سجاد علیه السلام، سعادت و کمال انسان در بندگی
و قرب او تبلور می‌یابد و توحیدمحوری، مهم‌ترین
ویژگی جامعه مطلوب و نهادهای تشکیل‌دهنده آن است.
در این نوشتار، به برخی دیگر از ویژگی‌های خانواده
آرمانی در اندیشه امام سجاد علیه السلام در سه محور ازدواج،
ساختار خانواده و کارکردهای آن می‌پردازیم.

۱. ویژگی‌های سنت ازدواج

ازدواج در جامعه آرمانی نسبت به سایر جوامع
ویژگی‌های متمایزی دارد که ما در این نوشتار به برخی از
آنها از دیدگاه امام سجاد علیه السلام اشاره می‌کنیم:

۱-۱. **تقدس سنت ازدواج:** از جمله عواملی که در سوق‌یابی
به ازدواج، دوری‌گزیدن از جایگزین احتمالی، ایجاد
آمادگی‌های فردی و اجتماعی برای مقابله با عوارض و
آسیب‌های احتمالی پیوند زناشویی و در نتیجه، حفظ و
تثبیت خانواده، نقشی تعیین‌کننده دارد، تلقی ارزشی از
پیوند زناشویی، و به تعبیری، قداست داشتن آن است. به
اعتقاد صاحب‌نظران، یکی از عوامل مهم سقوط جایگاه
خانواده در غرب، فرایند عمومی دنیوی شدن یا
تقدس‌زدایی بوده است که افزون بر دیگر حوزه‌های
حیات اجتماعی، بر نهاد خانواده نیز به شدت تحت تأثیر
گذاشته است. در نتیجه این فرایند، ازدواج که پیش‌تر

خانواده یکی از مهم‌ترین نهادهای جامعه به شمار می‌آید
و در پی پاسخ‌گویی به یکی از نیازهای مادی که همان نیاز
جنسی است، می‌باشد. خانواده قدرتمندترین کانون
اثرگذاری و مؤثرترین مرکز برای سامان‌دهی اجتماع و
عامل تشکل و نظام‌دهی به جامعه است. در دهه اخیر،
تهدیدها و آسیب‌هایی خانواده را به چالش کشیده و
پیامدهای ناگواری برای آن به بار آورده‌اند. نادیده گرفتن یا
انکار تفاوت‌های طبیعی زن و مرد، گسترش روابط آزاد
جنسی، رفع محدودیت‌های ارتباط بین زنان و مردان در
محیط‌های عمومی و افزایش فرزندان نامشروع، و
خشونت‌های خانوادگی، از بارزترین تهدیدها و
آسیب‌هایی هستند که جوامع امروزی را تهدید می‌کنند.
این آسیب‌ها محصول رویکردهایی هستند که از پستوانه
نظریه‌های به ظاهر علمی برخوردارند و در حال گسترش
در همه جوامع‌اند.

بنابراین، ارائه الگویی مطلوب از خانواده دینی، جهت
تبیین منطقی و کارآمد از نظریه اسلام در زمینه خانواده،
ضروری به نظر می‌رسد. از همین رو، ما در این نوشتار به
ارائه الگویی مطلوب از خانواده دینی در قالب ویژگی‌ها و
راهکارها، از دیدگاه امام سجاد علیه السلام می‌پردازیم.

در این زمینه کتابی که مستقل و مستقیم به موضوع
پرداخته باشد، یافت نشد؛ ولی کتاب‌های زیر غیرمستقیم
به موضوع پرداخته‌اند: **در آمدی بر نظام خانواده در
اسلام**، (سالاری فر، ۱۳۸۵) **اسلام و جامعه‌شناسی
خانواده**، (بستان، ۱۳۸۵) **اخلاق در قرآن**، (مصباح،
۱۳۸۰) و **خانواده در اسلام**، (بستان، ۱۳۹۰)

سؤال اصلی مقاله عبارت است از: خانواده آرمانی در
اندیشه امام سجاد علیه السلام، چه ویژگی‌ها و راهکارهایی دارد؟
همچنین سؤال‌های فرعی عبارت‌اند از: ۱. امام
سجاد علیه السلام چه ویژگی‌هایی برای نهاد خانواده آرمانی در

اقدامی مقدس و دینی تلقی می‌شد، رفته‌رفته قداست خود را از دست داد و به یک قرارداد مدنی صرف مبدل شد.

نهاد خانواده از منظر اسلام، دارای جایگاه و قداست ویژه‌ای است که قابل مقایسه با هیچ نهاد دیگری نیست. حکمت قداستی که اسلام به خانواده بخشیده است، ارزش‌گذاری معنوی بر پیوند خانوادگی، زمینه‌سازی برای تقویت این رابطه، و پیشگیری از فروپاشی آن است.

قداست ازدواج و خانواده، سد محکمی در برابر سوءاستفاده جنسی از زن به عنوان یک کالا یا ابزار فروش کالا، و در واقع مانع بردگی مدرن زن است. خطری که امروز نسل بشر را تهدید می‌کند، تقدس‌زدایی از کانون خانواده است. (محمدی ری شهری، ۱۳۸۹، ص ۱۱-۱۲)

اسلام کوشیده است نگاه قدسی به ازدواج را در میان مردم گسترش دهد. این مدعا، از تعبیرهای روایات اسلامی با دلالت‌های صریح یا تلویحی استفاده می‌شود. نمونه‌های زیر، رویکرد ارزشی و قدسی اسلام به خانواده را منعکس می‌سازند: امام سجاد علیه السلام فرمودند: «هرکس برای رضا و خشنودی خداوند ازدواج کند و با خویشان خود صلۀ رحم نماید، خداوند او را در قیامت مفتخر و سربلند می‌کند.» (طبرسی، ۱۳۸۵ق، ص ۱۶۶)

ازدواج، از نظر حقوقی کاری جایز است؛ اما از دیدگاه اسلام، افزون بر اینکه مستحب است، می‌تواند و خوب هم داشته و دارای ارزش اخلاقی باشد و در نهایت، موجب کمال نفسانی انسان نیز بشود. امام سجاد علیه السلام با تأکید بر نقش نیت در کار اخلاقی، تشکیل خانواده با نیت الهی را سربلندی و رسیدن به سعادت در آخرت معرفی می‌کند. این امر بر ارزش اخلاقی ازدواج دلالت می‌کند. ازدواج صرفاً پدیده‌ای دنیوی نیست، بلکه می‌تواند موجب تکامل و نزدیکی انسان به خداوند باشد.

این دیدگاه در مقابل نگرشی است که رشد معنوی را در دوری از ازدواج می‌جوید. اگر در آموزه‌های اسلام به

افراد سفارش می‌شود که پیش از اقدام به ازدواج، برای انتخاب همسر و انجام مراسم در مراحل بعدی، رفتارهای خود را با نماز، دعا و توکل بر خدا همراه کنند، به این دلیل است که به ازدواج رنگ و بوی معنویت دهند و به آن تقدس بخشند تا بتوانند زمینه تکامل انسانی را فراهم آورند. (سالاری فر، ۱۳۸۵، ص ۳۴)

۱-۲. انتخاب آگاهانه: یکی دیگر از مهم‌ترین ویژگی‌های ازدواج در نهاد خانواده که نقشی بسیار تعیین‌کننده در سرنوشت خانواده دارد، انتخاب آگاهانه همسر است. کارشناسان امور خانواده بر این باورند که بسیاری از مشکلات و اختلالات خانوادگی، در ضعف مجاری اطلاع‌رسانی، شتاب‌زدگی و عدم انجام مطالعات دقیق در مرحله‌گزینش، اعتماد بی‌مورد به اظهارنظرهای واسطه‌ها و اطرافیان، جدی نگرفتن برخی نقاط ضعف مهم یا توجیه آنها، کم‌توجهی به اوصاف بایسته، و در مواردی فریب‌کاری و اغفال آگاهانه ریشه دارد.

در هر جامعه‌ای، شیوه‌های کم‌وبیش مرسوم و متناسب با شرایط فرهنگی، ضرورت‌های عصری و حساسیت‌های محیطی برای عبور از این مرحله وجود دارد که افراد آن جامعه به فراخور حال، در فرایند انتخاب همسر از آنها سود می‌جویند؛ برای مثال، بسیاری از جوانان امروزی در غرب، به شیوه هم‌خانگی روی آورده‌اند و آن را دوره‌ای آزمایشی و مقدماتی برای ورود به ازدواج تلقی می‌کنند. (اچ ترنر، ۱۳۷۸، ص ۲۶۹)

به‌هرحال، معرفی شیوه‌های مناسب و کارآمد، و بی‌اعتبار ساختن شیوه‌هایی که از درصد اطمینان کمی برخوردارند، احتمال دستیابی به انتخاب درست و مصونیت از گرفتار شدن به برخی پیامدهای ناگوار را تا حد قابل توجهی افزایش خواهد داد.

نظام حقوقی اسلام، تحقیق از مجاری مختلف، گفت‌وگوی مستقیم دوطرف و دیگر راه‌های احتمالی را که

موجب شناخت هرچه بیشتر افراد خواهان زناشویی نسبت به یکدیگر می‌شود، به صورت مشروط و با رعایت حدود و ضوابط خاص، مجاز شمرده است. اسلام حتی اقدام‌هایی مانند ملاقات حضوری به منظور آگاهی یافتن از خصوصیات فیزیکی طرف مقابل را تجویز یا بدان ترغیب نموده است. (بستان، ۱۳۸۵، ص ۱۷۳-۱۷۴)

امام سجاده علیه السلام فرمودند: «هرکه خواهد زن بگیرد، از موی او نیز پرسد، همان‌گونه که از زیبایی اش می‌پرسد؛ که موی یکی از دو قسمت زیبایی است.» (طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۲۰۰)

در آموزه‌های دینی، با تأکید فراوان بر به‌کارگیری عقلانیت و پرهیز از غلبه احساسات در زمان انتخاب همسر، زمینه پشیمانی بعد از ازدواج را از بین برده است.

۱-۳. همسان‌همسری: یکی دیگر از ویژگی‌های مهمی که مورد توجه کارشناسان مسائل خانواده در حوزه جامعه‌شناسی در مرحله ازدواج و تشکیل خانواده قرار گرفته، «همسان‌همسری» است. از مجموع دیدگاه‌های ارائه‌شده، چنین استنباط می‌شود که همسانی زوج در ویژگی‌های شخصیتی، موقعیت تحصیلی، موقعیت خانوادگی و شرایط سنی و فرهنگی، بقا و استحکام زندگی مشترکشان را تا حد زیاد تضمین خواهد کرد، و ناهمسان همسری میان دو همسر، سرچشمه کشمکش‌های خانوادگی است. (ساروخانی، ۱۳۸۰، ص ۴۱)

از مهم‌ترین انواع همسانی زوج که در موفقیت زندگی مشترک نقشی اساسی ایفا می‌کند، همسانی فرهنگی آنان است که گونه‌های مختلف اشتراک در زبان، دین، ملیت، نظام ارزشی، بینش‌ها و باورها را شامل می‌شود. بدون شک، همسان‌همسری، شرط لازم در هم‌زیستی بی‌دغدغه انسان‌ها و محوری‌ترین نقطه وفاق و همبستگی آنهاست و این به دلیل تأثیر آن بر جلب محبت متقابل، کاهش سوءتفاهم‌ها و حل آسان‌تر مشکلات احتمالی، و در

نتیجه رسیدن خانواده به آرامش است. از سوی دیگر، فقدان زمینه مشترک، امکان برقراری ارتباط مثبت را دشوار می‌سازد و افراد را به صورت جزیره‌های مجزا و مستقل از یکدیگر درمی‌آورد. (بستان، ۱۳۸۵، ص ۱۹۵)

در اسلام، بر اصل همسان‌همسری به‌عنوان معیار همسرگزینی و ضامن انسجام خانواده، در ذیل عنوان «کفویت» تأکید شده است؛ اما دیدگاه ارزشی اسلام، تعریف خاصی از کفویت زن و شوهر ارائه داده است. به موجب این تعریف، با برخی جنبه‌های همسان‌همسری (همسانی دینی، ایمانی و اخلاقی) برخورد ایجابی، و با برخی از جنبه‌های دیگر آن (همسانی نژادی، قومی و طبقاتی) برخورد سلبی صورت گرفته است.

اگر همسانی ایمانی و اخلاقی همسران، به‌درستی رعایت شود، احتمال بروز آسیب‌های ناشی از ناهمسانی نژادی، قومی و طبقاتی زن و شوهر به شدت کاهش می‌یابد. زراره از امام محمدباقر علیه السلام نقل می‌کند که: پدرش، امام سجاده علیه السلام در یکی از سفرهایش به مکه، زنی را از خانواده‌ای بی‌بضاعت خواستگاری کرد و بعد از آن، او را برای خود تزویج نمود. یکی از همراهان حضرت به محض آگاهی از این امر، بسیار ناراحت شد که چرا حضرت چنین زن بی‌بضاعتی را انتخاب کرده است. وی به تفحص و تحقیق پرداخت تا بداند که این زن کیست و از چه خانواده‌ای است و چون به این نتیجه رسید که زن از خانواده‌ای گمنام و بی‌بضاعت است، فوراً به محضر مبارک امام سجاده علیه السلام آمد و پس از اظهار ارادت، عرض کرد: یابن رسول‌الله! من فدای شما گردم؛ این چه کاری بود که کردید؟ چرا با چنین زن بی‌بضاعتی، از چنین خانواده‌ای ازدواج کردید که هیچ شهرت و ثروتی ندارد. این امر حتی برای مردم نیز مسئله‌انگیز شده است.

امام سجاده علیه السلام فرمودند: «من گمان می‌کردم که تو شخصی خوش‌فکر و نیک‌سیرت هستی. خداوند متعال

به وسیله دین مبین اسلام تمام این افکار - خرافاتی و بی محتوا - را محکوم و باطل گردانده، و این نوع سرزنش‌ها و خیالات را ناپسند و زشت شمرده است. «آنچه در انتخاب همسر برای ازدواج و زندگی مهم است، ایمان و تقواست و آنچه امروز مردم به آن می‌اندیشند، افکار جاهلیت است و ارزشی نخواهد داشت. (اهوازی، ۱۴۱۲ق، ص ۴۵)

۲. ویژگی‌های ساختاری نهاد خانواده

مجموعه پایگاه‌ها و نقش‌ها که خاصیت تقسیم اجتماعی کار را نشان می‌دهند، بستری می‌شوند تا براساس آن، روابط اجتماعی نسبتاً پایدار حاصل شود که آن را ساختار می‌گویند. پذیرفتن مجموعه‌ای از نقش‌ها در نهاد خانواده که در برهه‌ای خاص، سیری نسبتاً پایدار از روابط متقابل اجتماعی را به وجود می‌آورند، ساختار خانواده را شکل می‌دهد.

در این قسمت، به بررسی برخی از ویژگی‌های ساختاری این نهاد در اندیشه امام سجاد علیه السلام می‌پردازیم:

۲-۱. **سرپرستی مرد:** از نظر حقوقی، خانواده به عنوان یک واحد اجتماعی، همانند هراجماع دیگر، نیاز به یک سرپرست دارد و از آنجا که اسلام خانواده را اساس جامعه می‌داند، توجه فراوانی به پیریزی درست بنیان خانواده دارد تا از این رهگذر، استحکام و سلامت جامعه را تضمین کند.

اسلام در عین توجه بسیار به گسترش و تعمیق عواطف در میان اعضای خانواده و طرح آن به عنوان یک اصل حاکم بر رفتار خانوادگی، اصل سرپرستی مرد بر نهاد خانواده را مطرح می‌کند تا در مواردی که مشکلات خانوادگی، از طریق برخوردهای عاطفی برطرف نمی‌شود، از طریق این اصل برطرف شود.

در اندیشه امام سجاد علیه السلام، مدیریت خانواده به شوهر اعطا شده است: «و اگرچه حق تو بر عهده او (زن) سخت‌تر و فرمان‌پذیری از تو در آنچه دوست می‌داری و ناپسند می‌شماری - تا جایی که گناه نباشد - بر او لازم‌تر

است.» (حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۶۲)
البته، سرپرستی مرد در خانواده، به معنای مطلق بودن فرمانروایی او در محیط خانواده نیست که به دلخواه فرمان دهد و زن همانند برده‌ای مطیع و تسلیم او باشد. بنابراین، همان‌گونه که برای تحکیم بنیاد خانواده، وجود یک سرپرست، ضروری است و بدون آن، خانواده به سستی و تزلزل می‌گراید، خودسری‌ها، خودکامگی‌ها، خودمحوری‌ها و اعمال زور و قدرت بی‌جا نیز بنیاد خانواده را متزلزل خواهد کرد. اسلام کوشیده است از طریق تلفیق قدرت با ویژگی‌های اخلاقی‌ای همچون فروتنی، مهرورزی و گذشت، رابطه زن و شوهر را تا جایی که امکان دارد، تلطیف کند و از تبدیل شدن آن به یک رابطه زورمدارانه جلوگیری نماید.

امام سجاد علیه السلام فرمودند: «اگرچه حق تو (شوهر) بر عهده او سخت‌تر و فرمان‌پذیری از تو در آنچه دوست می‌داری و ناپسند می‌شماری - تا جایی که گناه نباشد - بر او لازم‌تر است، ولی زن نیز حق مهرورزی و همدمی دارد و حق دارد که آرامشش در برآوردن لذتی که در انجامش ناگزیر است، فراهم شود.» (حرانی، ۱۴۰۴ق)

در این روایت امام سجاد علیه السلام، در راستای محدودسازی قدرت مردان، توسل به شیوه‌های تربیتی و اخلاقی را اولویت خود قرار داده است و بعد از توصیه به اطاعت زن از شوهر خود، مهرورزی و همدلی با زن را حق وی بیان می‌فرماید و از این طریق به تلفیق قدرت با آموزه‌های اخلاقی می‌پردازد و از آسیب‌های احتمالی قدرت برای مرد جلوگیری می‌کند و بدین‌گونه الگویی مطلوب از مدیریت در این نهاد مقدس ترسیم می‌نماید.

۲-۲. **آگاهی و پذیرش نقش‌ها:** از دیگر زمینه‌ها و عوامل بسیار مؤثر بر وضعیت خانواده، ارائه آگاهی‌ها و آموزش‌های لازم به دختران و پسران جهت احراز موقعیت همسری، و در مرحله بعد، موقعیت پدر و

الف) نقش عاطفی زن: امام سجاده علیه السلام در رساله حقوق، بر نقش عاطفی زن در قبال شوهر اشاره می‌کند: «و اما حق همسرت - که با پیوند زناشویی زیر دست تو شده - این است که بدانی خدای عزوجل او را مایه آرامش و راحتی تو ساخته است.» (حرانی، ۱۴۰۴ق)

در روایت دیگری امام سجاده علیه السلام می‌فرماید: «هر کس برای او (مؤمن) همسری تزویج کند که موجب انس و آرامی دل او شود، خداوند در قبر کسی را که به صورت محبوب‌ترین بستگان اوست، با وی مأنوس می‌سازد.» (صدوق، ۱۴۰۶ق، ص ۱۴۶)

در متن عربی روایت، ضمیر مذکر در واژه «یسکن» به مرد برمی‌گردد؛ یعنی مرد بدون آفرینش زن آرامش ندارد و نیازمند انیس است. ضمیر «البها» نیز نیز به زوجه، یعنی زن برمی‌گردد و مفاد آن چنین می‌شود که گرایش انسی مرد، به زن است و بدون آن مأنوس نیست و با وی انس گرفته و آرام می‌شود.

در این سخن امام سجاده علیه السلام نیز به وجود آرامشگر زن در خانواده اشاره شده و بر توجه به این ویژگی در هنگام انتخاب همسر تأکید شده است. آرامش زن در خانه موجب آرامش و آسایش خانواده می‌شود و قوه محرکه اعضای خانواده در داشتن روحیه‌ای شاداب و سرزنده و ابراز محبت میان آنهاست.

ب) نقش عاطفی شوهر: در اندیشه امام سجاده علیه السلام گزاره‌هایی را می‌بینیم که از آنها لزوم توجه شوهران به ارضای نیازهای عاطفی همسرانشان استفاده می‌شود. در این بخش، به برخی از این روایات که بر رفتار شایسته شوهر با همسرش و برخورد محترمانه و محبت‌آمیز با وی دلالت دارند، اشاره کرده، آنها را بر حسب چند محور ذیل تفکیک می‌کنیم:

۱. **نیکو سخن گفتن:** زن و شوهر در محیط خانواده باید علاوه بر محتوای کلام، در انتخاب قالب آن نیز دقت کافی

مادری نسبت به فرزندان، و ایفای نقش‌های متناسب با این موقعیت‌هاست. تردیدی نیست که موفقیت روابط خانوادگی، تا حدود زیاد به برخورداری هریک از همسران از پاره‌ای آگاهی‌ها و مهارت‌های مرتبط با نقش‌های زن و شوهری یا پدر و مادری بستگی دارد. آشنایی با جهات مثبت و منفی زناشویی، یکی از لوازم مهم ورود به این رابطه است. زن و مردی که به ازدواج تصمیم دارند، باید بدانند که زناشویی از سویی نویدبخش است و از سوی دیگر، مسئولیت‌ها و وظایف جدیدی را ایجاد می‌کند. (بستان، ۱۳۸۵، ص ۱۸۸)

۲-۲-۱. نقش عاطفی همسران: نقش عاطفی همسر به مجموعه وظایف و انتظاراتی الزامی یا ترجیحی اشاره دارد که برای فرد در بُعد ارضای نیازهای عاطفی همسرش، تعیین شده است.

یکی از نیرومندترین عوامل دوام و رشد خانواده، عاطفه و محبت اعضای خانواده به یکدیگر است. بنابراین، به حکم عقل، اگر زندگی خانوادگی، ضرورت داشته باشد. بهترین عامل برای استحکام و بقای آن، برانگیختن عواطف متقابل افراد خانواده نسبت به یکدیگر است.

تقویت عواطف، تأمین بهتر مصالح خانواده را به دنبال دارد؛ زیرا وقتی انسان کسی را دوست می‌دارد، تلاش می‌کند تا مصالح او تأمین شود و در هر جا که عواطف متقابل وجود دارد، همه افراد سعی در پیشرفت یکدیگر دارند. آنچه انسان را از این همدلی و همیاری بازمی‌دارد، خودخواهی و خودمحوری افراد است که به اساس خانواده لطمه می‌زند و بنیاد آن را سست و متزلزل می‌سازد. (مصباح، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۷۳-۷۴)

زن و مرد با توجه به تفاوت‌هایی که در آفرینش دارند، از طریق برآورده کردن نیازهای غریزی و روانی یکدیگر و در کنار هم قرار گرفتن، احساس آرامش می‌کنند. (طباطبائی، ۱۳۷۴، ج ۱۶، ص ۲۴۹)

این معناست که زن باید امکان بهره‌گیری جنسی را برای شوهرش، بدون هیچ‌گونه محدودیتی فراهم کند. امام سجاد علیه السلام درباره نقش جنسی زن می‌فرماید: «اگرچه حق تو (شوهر) بر عهده او (زن) سخت‌تر و فرمان‌پذیری از تو در آنچه دوست می‌داری و ناپسند می‌شماری - تا جایی که گناه نباشد - بر او لازم‌تر است.» (حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۶۲)

تأمین نیازهای مرد و تمکین از خواسته‌های مرد، یکی از حقوق مرد بر زن بیان شده است. بدون شک، نیاز جنسی یکی از اساسی‌ترین نیازهای مرد شمرده می‌شود. **ب) نقش جنسی شوهر:** امام سجاد علیه السلام یکی دیگر از نقش‌های مرد در خانواده را نقش جنسی می‌داند که ایفای مناسب این نقش، تأثیر بسزایی در تحکیم نهاد خانواده دارد. امام سجاد علیه السلام درباره نقش جنسی شوهر می‌فرماید: «زن حق دارد که آرامشش در برآوردن لذتی که در انجام آن ناگزیر است، فراهم شود.» (همان)

آن حضرت اشباع غریزه جنسی و لذت بردن از یکدیگر را عامل و محور مهم سکون و آرامش در نهاد خانواده معرفی می‌کند. این سخن حضرت، به توجه خاص مرد به میل جنسی زن اشاره دارد و آرامشگری زن را منوط به اشباع درست غریزه جنسی‌اش می‌داند. عدم ارضای این نیاز موجب تنش و عصبیت، و در نتیجه بروز درگیری‌های فراوان می‌شود. توصیه‌ها و آموزه‌های فراوان دین اسلام درباره نحوه اشباع غریزه جنسی نشان از اهمیت این غریزه و نقش کلیدی آن در تحکیم پایه‌های کانون خانواده دارد. نقش ارضای جنسی و عاطفی زن و شوهر در کاهش کجروی‌های اجتماعی، به‌ویژه تخلفات جنسی، امری است که به استدلال چندانی نیاز ندارد.

۲-۲-۳ نقش پدری و مادری: نقش پدری و مادری به مجموعه وظایف و انتظارات الزامی یا ترجیحی اشاره دارد که برای هریک از والدین نسبت به فرزندان خود مقرر شده است.

را داشته باشند تا اثرش بر دیگری پایدار و پردوام باشد. امام سجاد علیه السلام فرمودند: «گفتار نیک، فرد را نزد خانواده محبوب نماید.» (صدوق، ۱۳۶۲ق، ج ۱، ص ۳۱۷)

۲. احترام: انسان به‌صورت فطری دارای کرامت و حرمت است و به همین دلیل باید از احترام برخوردار بوده، از تحقیر به دور باشد. امام سجاد علیه السلام احترام به زن در محیط خانواده را یکی از حقوق زن بیان می‌فرماید که رعایت آن می‌تواند نقش مهمی در تحکیم روابط بین همسران داشته باشد.

آن حضرت می‌فرماید: «و اما حق زن و همسر آن است که احترامش کنی.» (طبرسی، ۱۳۷۰، ص ۴۲۱)

۲-۲-۲ نقش جنسی همسران: نقش جنسی همسر، به مجموعه وظایف و انتظارات الزامی یا ترجیحی اشاره دارد که برای هر فرد در بعد نیازهای جنسی مقرر شده است.

غریزه جنسی، کشش و جاذبه‌ای است که دو جنس مخالف را به هم نزدیک می‌کند و باعث تشکیل خانواده می‌شود. در نظام آفرینش، با رفع نیاز جنسی، نیاز عاطفی انسان تأمین می‌شود و در نتیجه انسان می‌تواند به آرامش و سکونی که به زوجین وعده داده شده است، دست یابد. این واقعیت وقتی تحقق می‌یابد که زن و شوهر، هریک با آگاهی کامل به نقش جنسی خود و با میل و رغبت و آمادگی‌های کامل، به آن بپردازند. (رشیدپور، ۱۳۸۸، ص ۱۶۸) بدیهی است محیط خانواده مناسب‌ترین محیط برآورده کردن این نیازهاست؛ زیرا چنان‌که /ایور موریش نیز تأکید کرده است: «هرچند واضح است که می‌توان این نیازها را در خارج از نهاد خانواده و ازدواج برآورده کرد، ولی این نکته نیز واضح است که ارضای کاملاً نامحدود خواسته‌های جنسی، به فروپاشی نظام جامعه و مناسبات آن منجر می‌شود.» (موریش، ۱۳۷۳، ص ۱۷۲)

الف) نقش جنسی زن: نقش جنسی زن در قبال شوهر که در منابع فقهی تحت عنوان حق تمکین بررسی می‌شود به

بعد از زن و شوهر، فرزندان رکن سوم خانواده را تشکیل می‌دهند. با تولد فرزندان، روابط و نقش‌های جدیدی در درون خانواده شکل می‌گیرد که هدایت و سازمان‌دهی آنها نقش بسیار مهمی در تحقق اهداف خانواده مطلوب دارد. برعکس، بی‌توجهی به آنها نه تنها خانواده را در دستیابی به اهدافش ناکارآمد می‌کند، بلکه گاه آن را به مکانی برای جرم و جنایت مبدل می‌سازد.

وظایف والدین در قبال فرزندان

۱. اظهار محبت

در فرهنگ توحیدی، انسانی تربیت می‌یابد که مظهر اسماء الهی در روی زمین است. براساس آموزه‌های دینی، انسانی می‌تواند مظهر خداوند در امامت رحمت باشد که طعم شیرین محبت و مهربانی را چشیده باشد و خانواده تنها کانونی است که می‌تواند این مسئولیت را بر عهده بگیرد. برقراری رابطه عاطفی با فرزندان و اظهار محبت به کودکان، از جایگاه ویژه‌ای در نظام تربیتی امام سجاد علیه السلام برخوردار است. ابوحمزه ثمالی می‌گوید: بر سرور و مولا علی بن الحسین علیهما السلام وارد شدم. حضرت نشسته بود و کودکی بر زانوانش جای داشت. امام علیه السلام دلباخته کودک می‌نمود. پیوسته او را می‌بوسید و نوازش می‌کرد. کودک برخاست، سمت در رفت و به زمین افتاد. حضرت سراسیمه برخاست، او را از زمین بلند کرد و با پارچه‌ای، خون از پیکرش زدود و فرمود: فرزندم! تو را به خدا می‌سپارم از اینکه به دار آویخته شوی. (حسنی، ۱۳۹۷، ج ۲، ص ۱۷۹)

۲. حمایت

حمایت مالی از فرزندان، یکی دیگر از وظایفی است که بر عهده والدین قرار داده شده است. بخشی از نفقه‌ای که پرداخت آن بر مرد لازم است، مربوط به هزینه فرزندان در کوچکی یا دوران نیازمندی است. از نظر اسلام، در

صورت نیازمندی فرزندان و توانایی والدین بر تأمین مخارج آنان، والدین باید به کمک آنان بشتابند و اداره اقتصادی او را بر عهده گیرند. این قانون اقتصادی اسلام در خانواده نشان می‌دهد که اسلام خانواده را در چارچوب خانواده هسته‌ای زن و شوهر نمی‌داند، بلکه خانواده گسترده‌ای از خویشاوندان درجه اول، یعنی فرزندان، فرزندان آنها و پدر و مادر را دربرمی‌گیرد. این نگاه به خانواده، روابط عاطفی و اجتماعی گسترده‌ای را به دنبال می‌آورد. (سالاری فر، ۱۳۸۵، ص ۶۰)

امام سجاد علیه السلام نیز تأمین هزینه‌های زندگی فرزندان را وظیفه پدر می‌داند و می‌فرماید: «بار خدایا! برای من و به دست من روزی‌شان را فراوان گردان.» (شیروانی، ۱۳۸۶، دعای ۲۹)

۱-۲. نقش فرزندی: نقش فرزندی به مجموعه وظایف و انتظارات الزامی یا ترجیحی اشاره دارد که برای هر فرزند در این جایگاه نسبت به والدین خود مقرر شده است.

مهم‌ترین رابطه‌ای که ممکن است بین دو انسان تحقق یابد، رابطه فرزند با پدر و مادر است که نمایانگر وابستگی وجود فرزند به وجود والدین اوست. در اینجا نمی‌توان رابطه متقابل را ملاک ارزیابی افعال و رفتارها آنها با یکدیگر قرار داد؛ زیرا هیچ‌گاه فرزند قادر نیست بر پدر و مادر خود تأثیری داشته باشد؛ مانند تأثیری که پدر و مادر در پیدایش فرزند خود دارند. وجود فرزند، بستگی به وجود والدین خود دارد، ولی وجود پدر و مادر هیچ بستگی به وجود فرزندانشان ندارد. (مصباح، ۱۳۸۰، ج ۳، ص ۵۳)

امام سجاد علیه السلام نیز با تأکید بر این مطلب می‌فرماید: «من از آنچه والدینم در حق من انجام داده‌اند، ناخرسند نیستم، ای پروردگار من! چرا که حق ایشان بر من واجب‌تر، و نیکی‌شان درباره من مقدم‌تر، و احسانشان به من بیش از آن است که به عدالت از آنان تقاص کشم یا با آنان معامله به مثل کنم.» (شیروانی، ۱۳۸۶، دعای ۲۴)

صحیفه سجادیه رابطه مطلوب بین فرزندان و والدین را به بهترین شکل ممکن به تصویر کشیده است. هر رفتاری که از انسان سر می‌زند، دارای پشتوانه‌ای شناختی و انگیزشی است. این مراحل در مورد رفتار با والدین، به‌خوبی در دعای بیست و چهارم **صحیفه سجادیه** بیان شده است.

۲-۲. نقش خویشاوندی: در جامعه آرمانی، وظایف اعضای خانواده محدود به درون خانواده نیست، بلکه در افراد خانواده در قبال خویشاوندان نیز مسئولیت دارند و در صحیفه و روایاتی از امام سجاد علیه السلام، به این وظایف اشاره شده است و مسلمانان به انجام آنها برای دستیابی به جامعه آرمانی، تشویق و ترغیب شده‌اند. امام سجاد علیه السلام با اختصاص دعای بیست و ششم به دوستان و همسایگان، چگونگی تعامل افراد با همسایگان خود در جامعه آرمانی را بیان فرموده‌اند. ایشان همچنین به اهمیت روابط خویشاوندی، نقش حمایتی از نهاد خانواده و تأثیر آن در تحکیم پایه‌های خانواده اشاره نموده‌اند، که ما در این بخش، به دلیل جلوگیری از طولانی شدن مطلب، از بیان تفصیلی آن خودداری می‌کنیم.

۳. ویژگی‌های کارکردی نهاد خانواده

خانواده مطلوب در بخش کارکردی نیز از مشخصه‌های خاصی بهره می‌برد که موجب تمایز خانواده آرمانی می‌شود. کارکرد در بیان کارکردگرایی، «اثری» است که پدیده‌های اجتماعی از خود برجای می‌گذارند. این آثار، نتیجه و دستاورد «ساختارها» هستند.

۳-۱. مشروعیت بخشی به فرزندان: تأمین پدر شرعی برای فرزندان، ویژگی کارکردی دیگری است که خانواده زن و شوهری ایفا می‌کند. در واقع، اهمیت این کارکرد به دلیل نتایج و آثار اجتماعی آن است که هویت بخشی به افراد، انتقال منظم ارث، و تداوم نظام خویشاوندی، از جمله

مهم‌ترین آنها به شمار می‌آیند. کودکان نامشروع، مشکلات فراوانی برای جوامعی که روابط آزادجنسی را ترویج کرده‌اند به وجود آورده و افزایش قابل توجه تعداد این فرزندان، موضوعی است که توجه بسیاری از جامعه‌شناسان را به خود معطوف کرده است.

افزایش شمار فرزندان نامشروع، تا حدودی ناشی از تغییر نگرش‌ها و باورها درباره رابطه جنسی پیش از ازدواج و زندگی مشترک بدون ازدواج است. به نظر می‌رسد اتخاذ تدبیرهایی در زمینه کاهش روابط جنسی خارج از چارچوب ازدواج، تنها راه حل معقول و منطبق با ارزش‌های اسلامی برای مشکل فرزندان نامشروع است.

ابوحزمه می‌گوید: خدمت امام علی بن الحسین علیه السلام بودم که مردی خدمت آن جناب آمد و گفت: ای ابا محمد! من گرفتار زنان هستم؛ روزی زنا می‌کنم و روزی روزه می‌گیرم. آیا این روزه کفاره گناه آن روز می‌شود؟

امام علیه السلام فرمودند: «محبوب‌ترین کارها نزد خداوند آن است که مردم از وی اطاعت کنند و معصیت ننمایند. زنا نکنید و روزه هم نگیرید.» امام باقر علیه السلام در آنجا حاضر بود. دستش را گرفت و فرمود: «کار دوزخیان را می‌کنی و امیدوار هستی وارد بهشت گردی!» (کلینی، ۱۳۶۵، ج ۵، ص ۵۴۱) فرزند متولد شده از زنا، پدر شرعی و قانونی ندارد و در نتیجه، از شبکه خویشاوندی و تربیت صحیح بی بهره خواهد بود.

۳-۲. جلوگیری از انحرافات اجتماعی: کنترل اجتماعی، یکی از ویژگی‌های کارکردی مهم نهاد خانواده آرمانی است که از راه نظارت خانواده بر رفتار اعضا تحقق می‌یابد. البته با توجه به رواج بینش‌های فردگرایانه و آزادی خواهانه در جوامع غربی، از نقش خانواده در کنترل مستقیم رفتار همسران به شدت کاسته شده است.

کنترل مستقیم هریک از دو زوج بر رفتارهای طرف مقابل، به‌ویژه رفتارهای جنسی خارج از چارچوب

گرایش به انحرافات جنسی بازدارد: «و اما حق همسرت - که با پیوند زناشویی زبردست تو شده - این است که بدانی خدای عزوجل او را مایه آرامش و راحتی، و همدم و نگهدار تو ساخته.» (حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۳۶۲)

راهکارهای تحقق خانواده آرمانی

امام سجاد علیه السلام برای تحقق و استحکام خانواده مطلوب، راهکارهایی هماهنگ و هم جهت با مبانی توحیدی بیان کرده‌اند که به برخی از آنها اشاره می‌کنیم:

۱. تقویت ایمان

به طور کلی، ایمان، باورها و ارزش‌های مذهبی، از دو راه مهم بر ثبات و استحکام خانواده و تحقق خانواده مطلوب تأثیر می‌گذارد:

۱-۱. معنا بخشیدن به زندگی و ایجاد حس رضایت: راه نخست، معنا بخشی به زندگی و ایجاد حس رضایت در افراد و امیدوار ساختن آنان به آینده است که نتیجه آن، افزایش سازگاری افراد با ناملازمات و دشواری‌های زندگی است. از آثار ایمان به خدا، تسلیم و رضا به مقدرات الهی است. فرد باید باور داشته باشد که همه رویدادهای جهان، منوط به اذن خداوند و توانی است که او به اسباب و علل افاضه می‌کند. افزون بر این، خداوند نه تنها به مصالح انسان آگاه‌تر است، بلکه بیش از آنها برایشان خیرخواه و سعادت طلب است. بنابراین، همه حوادث در جهت خیر و صلاح انسان‌ها روی می‌دهد. تسلیم و رضا به حوادث جهان که براساس خواست خداست، برای انسانی که هم به امور ماورای طبیعت باور دارد و هم به خداوند تعلق عاطفی دارد، امری مطلوب خواهد بود، اما اگر تسلیم رضای الهی نشود، وضعیت مشکل‌تر می‌شود.

سیره امام سجاد علیه السلام در زندگی به گونه‌ای است که

ازدواج، امری است که در بسیاری از فرهنگ‌های گذشته و حال به چشم می‌خورد؛ هرچند به دلیل عواملی مانند قدرت بیشتر مردان و نقش‌های جنسیتی متفاوت زن و شوهر، این کنترل، بیشتر از جانب مردان نسبت به زنان اعمال شده است.

خانواده، گذشته از کنترل مستقیم، به طور غیرمستقیم و از راه ایجاد فضایی همراه با آرامش و امنیت، جامعه‌پذیری و ارضای نیازهای جنسی و عاطفی همسران نیز آنان را از گرایش به کجروی باز می‌دارد.

بی تردید ضعف نهاد خانواده، اگر یگانه عامل شیوع بی سابقه انحرافات جنسی تلقی نشود، بی تردید مهم‌ترین و اصلی‌ترین عامل است و جهان غرب هزینه بسیار سنگینی در برابر برخی آزادی‌های موهوم جنسی پرداخته است. (بستان، ۱۳۸۵، ص ۳۵)

در اندیشه امام سجاد علیه السلام نیز کنترل اجتماعی، به عنوان یکی از ویژگی‌های کارکردی مهم خانواده مورد توجه قرار گرفته و به نقشی که زن و مرد در نهاد خانواده در کنترل یکدیگر دارند، اشاره شده است.

امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «هرگاه یکی از دامادهای امام سجاد علیه السلام به منزل وی می‌رفت و بر حضرتش وارد می‌شد، امام علیه السلام عباي خود را از دوش برمی‌گرفت و برای او پهن می‌نمود تا روی آن بنشیند. سپس به داماد خود می‌فرمود: «خوش آمدی؛ که تو هم تأمین‌کننده هزینه‌های خانواده خود و هم نگه‌دارنده ناموس خود از شر هواهای نفسانی و اجانب هستی.» (رنجبر، ۱۳۸۰، ص ۲۲۵) امام سجاد علیه السلام در این روایت، شوهر را به نقش کنترلی مرد بر رفتار زن، به ویژه رفتار جنسی وی اشاره می‌کند.

آن حضرت همچنین در رساله حقوق، به نقش کنترلی زن اشاره می‌نماید و از وی در درون خانواده، به عنوان واقیه، به معنای نگهدار همسر یاد می‌کند. زن می‌تواند با پاسخ‌گویی به نیازهای عاطفی و جنسی مرد، او را از

باشد: هر کس که با خانواده خویش به خوش خلقی رفتار کند. (مفید، ۴۱۳ اق، ص ۲۲۹)

این روایت، از وجود رابطه کلی بین رفتار اخلاقی (حسن خلق) و ایمان، و تأثیر و تأثر متقابل بین این دو خبر می‌دهد؛ زیرا از دیدگاه اسلام، کاری از نظر اخلاقی ارزشمند است که به وسیله نیت با خدا مرتبط شود. چنین نیتی که رابطه با خدا را تحقق بخشد، از کسانی صادر می‌شود که به خدا ایمان داشته باشند. متقابلاً، انجام کار اخلاقی نیز موجب ازدیاد ایمان خواهد شد؛ چنان‌که کار زشت نیز سلب ایمان را به دنبال می‌آورد.

۲. فرزندآوری

بسیاری از مطالعات و تجربه‌های عینی نشان می‌دهند که تولید فرزند، به‌عنوان بارزترین محصول پیوند زناشویی، در تحکیم و تثبیت خانواده نقش ممتازی ایفا می‌کند، و در مقابل، عقیم بودن و ناکامی در تولید فرزند، به‌ویژه در صورت اشتیاق وافر دو زوج و وجود حساسیت‌های محیطی مشوق، در بسیاری از موارد، فروغ مهر و صفا را در روابط زناشویی ضعیف و پیوندهای متقابل را سست می‌گرداند.

فرزندخواهی، به شدت متأثر از اوضاع اقتصادی و فرهنگی است، تا آنجا که در برخی جوامع، نازایی زن دلیل کافی برای طلاق وی قلمداد می‌شود. در مقابل، در جوامع غربی با شمار زیادی از زوج‌هایی روبه‌رو می‌شویم که فرزند را مانع پیشرفت فردی یا دستیابی به عشق و دیگر آرزوهای شخصی می‌انگارند. (بستان، ۱۳۹۰، ص ۲۰۴)

اگرچه خودداری از داشتن فرزند، گرایشی است که با تأثیرپذیری از فرهنگ غربی به وجود آمده است، با توجه به آموزه‌های دینی، به‌طور قطع فرزندان می‌توانند تأثیرات مثبت و سازنده‌ای در زندگی والدین داشته باشند

نشان از رضامندی آن حضرت از خداوند در همه زمینه‌هاست. امام باقر علیه السلام فرمودند: «سخت مریض شدم. پدرم به من گفت: چه میل داری؟ گفتم: مایلم آنچه خدا برایم خواسته بر خلاف آن درخواستی نداشته باشم. فرمود: احسنت! شبیه ابراهیم خلیل شده‌ای؛ چنان‌که جبرئیل به او گفت: حاجتی داری؟ گفت: در مقابل خدا اظهارنظری ندارم. او کافی است و او بهترین پشتیبان من است.» (مجلسی، ۱۳۶۴، ج ۴۶، ص ۶۷)

۱-۲. تقویت اخلاق و کنترل درونی: راه دوم تقویت و تحکیم مبنای اخلاقی فرد است که از نتایج آن، ایجاد یک عامل کنترل درونی است که از توسل شخص به اقدامات ظالمانه و خشونت در روابط خانوادگی جلوگیری می‌کند. با توجه به اینکه بسیاری از نزاع‌های خانوادگی و خشونت‌ها در رذایل اخلاقی افراد ریشه دارد، می‌توان این ادعا را مطرح کرد که آراسته بودن زن و شوهر به فضایل اخلاقی، یکی از مهم‌ترین عوامل ثبات و تحکیم خانواده است. واضح است که اگر زوجین از ویژگی‌های اخلاقی ارزشمندی مانند صداقت، وفاداری، اعتماد، خیرخواهی و انصاف برخوردار بوده، از اموری مانند خودخواهی، خودمحوری، تحقیر دیگران، توهین به آنها، حسادت، کینه‌توزی و دورویی مبرا باشند، بسیاری از تنش‌ها، بدرفتاری‌ها، خشونت‌ها و اختلافات ویرانگر، از ساحت زندگی خانوادگی رخت برخواهد بست؛ زیرا پای‌بندی به اصول اخلاقی، نیرومندترین عامل کنترل درونی افراد است. از این‌رو، اسلام از میان معیارهای متعدد گزینش همسر، به‌گونه‌ای کم‌نظیر بر تربیت اخلاقی فرد تأکید کرده است. (بستان، ۱۳۸۵، ص ۲۱۹)

ابوحزمه ثمالی گوید: امام باقر علیه السلام فرمودند: پدرم علی بن الحسین علیه السلام می‌فرمود: چهار چیز است که در هر کس باشد، ایمانش کامل است و گناهانش پاک می‌گردد و خدا را دیدار کند، در حالی که از وی خشنود و خرسند

و بعد از والدین، مهم‌ترین رکن خانواده شمرده می‌شوند. امام سجاده علیه السلام با بیان کارکردهای مثبت فرزندآوری، کوشیده است فرزندان را به جای آنکه عاملی برای سرخوردگی و نارضایتی والدین باشند، به عاملی برای افزایش رضایت خاطر آنان، و در نتیجه، تحکیم پیوند زناشویی تبدیل کند:

(الف) یادآوری ارزش‌ها و منافع دنیوی فرزندان برای والدین؛ مانند اینکه فرزندان موجب انس پدر و مادر و خارج شدن آنها از تنهایی‌اند و فرزندان یار و یاور پدر و مادر و یادگارهای آنان پس از مرگ ایشان خواهند بود. (کفعمی، ۱۴۰۵ق، ص ۱۶۴)

(ب) تأکید بسیار بر منافع اخروی فرزندان؛ مانند اینکه برای والدین، در نتیجه کارهای نیک فرزند، پاداشی منظور می‌گردد. (شیروانی، ۱۳۸۶، دعای ۲۵)

۳. حصر روابط جنسی در چارچوب زناشویی

یکی از عواملی که نقشی تعیین‌کننده در سوق‌یابی افراد به تشکیل خانواده، و در مرحله بعد در حفظ، ثبات و استحکام خانواده دارد، منحصر کردن ارضای غریزه جنسی به چارچوب ازدواج مشروع است. در شرایطی که افراد جامعه به خانواده به‌عنوان مکان انحصاری ارضای نیازهای جنسی ننگرند، میزان تعهد عمومی نسبت به حفظ این نهاد اجتماعی به شدت کاهش می‌یابد.

براین اساس، اسلام یکی از راهکارهای خود را برای تحکیم خانواده، حصر روابط جنسی در چارچوب زناشویی قرار داده و برای تحقق این راهکار، از اهرم‌های قانون‌گذاری، اجرایی و فرهنگی استفاده کرده است. در بعد قانون‌گذاری، با مرزبندی و تفکیک بین الگوهای مشروع و نامشروع ارضای جنسی، در جهت تحکیم خانواده گام برداشته است. از جنبه اجرایی نیز اسلام با اجرای سیاست‌های فرهنگی، حمایتی و تنبیهی، در

جهت نهادینه کردن الگوی مشروع ارضای جنسی و از میان برداشتن الگوهای نامشروع در سطح جامعه کوشش کرده است. از حیث فرهنگی، اسلام با یادآوری و تأکید مستمر آثار سوء دنیوی و اخروی روابط نامشروع، کوشیده است قبح و ناپاکی این اعمال را در باور افراد رسوخ دهد تا از این طریق، از بی‌بندوباری جنسی افراد در جامعه جلوگیری کند. (بستان، ۱۳۹۰، ص ۱۷۴)

امام سجاده علیه السلام به دلیل پیامدهای ناگواری که آزادی روابط جنسی در پی دارد، ضمن مخالفت با هرگونه بی‌بندوباری جنسی، به ارضای نیاز جنسی از راه‌های مشروع و حلال سفارش کرده است.

آن حضرت می‌فرماید: «و اما حق عورتت، نگهداری آن است از آنچه بر تو حلال نیست، و کمک و تقویت آن نگهداشت، با چشم‌پوشی (از نامحرم)؛ زیرا (چشم فرو بستن) مددکارترین یاوران (در جلوگیری از شهوت) است، و (با) بسیار یاد کردن از مرگ و تهدید نمودن خود از (عذاب) خداوند و ترساندن نفس از اوست، که عصمت و پاکدامنی و تأیید از خداست.» (حرانی، ۴۰۴ق، ص ۲۵۸)

خانواده در اندیشه امام سجاده علیه السلام یکی از مهم‌ترین نهادهای جامعه مطلوب محسوب می‌شود. به همین دلیل، امام علیه السلام با همه الگوهای جایگزین خانواده و آزادی روابط جنسی در خارج از چارچوب خانواده مخالفت می‌کند و ارضای غریزه جنسی از طریق الگوهای جایگزین را ضدخانواده، غیرمجاز و نامشروع می‌داند و از تقوا و یاد مرگ، به‌منزله دو راهبرد مهم فرهنگی یاد می‌کند.

۴. تقویت روحیه غیرت‌ورزی

غیرت‌ورزی جنسی، از اخلاق جنسی است که بروز و رشد آن، بیش از هر جای دیگری در محیط خانواده به چشم می‌خورد. برخلاف دیدگاهی که غیرت را از مقوله حسادت و صرفاً محصول عوامل فرهنگی، و ناشی از گرایش مردان

روابط جنسی در چارچوب زناشویی و تقویت روحیه غیرت‌ورزی، به عنوان راهکارهای تحکیم و تحقق بیرونی خانواده آرمانی بیان شدند.

این ویژگی‌ها و راهکارهای بیان‌شده در اندیشه امام سجاد علیه السلام، مبتنی بر مبانی توحید و نشئت‌گرفته از وحی‌اند و زمینه پرورش انسان‌های خداپرست در درون نهاد خانواده و تشکیل جامعه آرمانی فراهم می‌کنند.

به تملک زنان می‌داند. (کلاین برگ، ۱۳۶۸، ص ۱۶۵) امام سجاد علیه السلام فرمودند: «از سعادت آدمی آن است که تجارت و کسبش در کنار محل سکونت او باشد و رفقایش همه افراد صالح باشند و فرزندی داشته باشد که به او کمک کند و از ناراحتی مرد آن است که زنی داشته باشد که از وی خوشش بیاید، در عین حال آن زن به او خیانت کند.» (حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۲۶۴)

امام علیه السلام در این روایت، بی‌غیرتی و بی‌تفاوتی نسبت به همسری که به شوهر خود خیانت می‌کند را امری ناپسند می‌شمارد که نهاد خانواده را متزلزل می‌سازد و موجب خسران مرد می‌شود.

دیگر راهکارهایی که امام سجاد علیه السلام برای تحقق و استحکام خانواده آرمانی بیان می‌کند، عبارت‌اند از: آراستگی ظاهری؛ تأمین هزینه‌های معیشتی؛ محدودیت روابط اجتماعی زنان و مردان؛ بهره‌گیری از دعا و...

نتیجه‌گیری

در این نوشتار به بررسی خانواده آرمانی در اندیشه امام سجاد علیه السلام در دو بخش ویژگی‌ها و راهکارها پرداختیم؛ ویژگی‌های خانواده آرمانی در سه محور ازدواج، ساختار و کارکردها بررسی شد:

۱. ازدواج: تقدس سنت ازدواج، انتخاب آگاهانه و همسان‌همسری، سه ویژگی نهاد خانواده در این محور می‌باشند.

۲. خانواده: امام سجاد علیه السلام سرپرستی خانواده را با مرد می‌داند و پذیرش آگاهانه نقش‌ها را ویژگی دیگر نهاد خانواده در این محور برمی‌شمرد.

۳. کارکردها: مشروعیت‌بخشی به فرزندان و کنترل اجتماعی اعضای خانواده، ویژگی‌های کارکردی این نهاد محسوب می‌شوند.

در بخش راهکارها، تقویت ایمان، فرزندآوری، حصر

- منابع** .....
- اج‌ترنر، جانانان، مفاهیم و کاربردهای جامعه‌شناسی (۱۳۷۸)، ترجمه محمد فولادی و محمدعزیز بختیاری، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام.
- اهوازی، حسین بن سعید (۱۴۰۲ق)، الزهد، چ دوم، قم، حسینیان.
- بستان، حسین (۱۳۸۵)، اسلام و جامعه‌شناسی خانواده، چ دوم، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- بستان، حسین (۱۳۹۰)، خانواده در اسلام، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- حرانی، ابن شعبه (۱۴۰۴ق)، تحف العقول، چ دوم، قم، جامعه مدرسین.
- حسینی، هاشم معروف (۱۳۹۷ق)، سیره الائمة الاثنی عشر، بیروت، دارالتعارف.
- رشیدیپور، مجید (۱۳۸۸)، عوامل استحکام خانواده، چ سوم، تهران، انجمن اولیاء و مربیان.
- رنجبر، محسن (۱۳۸۰)، نقش امام سجاد در رهبری شیعه، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام.
- ساروخانی، باقر (۱۳۸۰)، جامعه‌شناسی خانواده، تهران، سروش.
- سالاری فر، محمدرضا (۱۳۸۵)، درآمدی بر نظام خانواده در اسلام، چ دوم، قم، هاجر.
- شیروانی، علی (۱۳۸۶)، ترجمه صحیفه کامله سجادیه، چ ششم، قم، دارالفکر.
- صدوق، محمدبن علی (۱۳۶۲ق)، الخصال، قم، جامعه مدرسین.
- _____، (۱۴۰۶ق)، ثواب الأعمال و عقاب الأعمال، قم، دارالرضی.
- طباطبائی، سیدمحمدحسین (۱۳۷۴)، تفسیر المیزان، ترجمه سیدمحمدباقر موسوی همدانی، قم، دفتر انتشارات اسلامی.
- طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۸۵ق)، مشکاة‌الأنوار فی غررالأخبار، نجف، حیدریه.
- _____، (۱۳۷۰)، مکارم الأخلاق، چ چهارم، قم، شریف‌رضی.
- عاملی کفعمی، ابراهیم بن علی (۱۴۰۵ق)، المصباح، چ سوم، قم، رضی.
- کلاین برگ، اتو (۱۳۶۸)، روان‌شناسی اجتماعی، ترجمه علی محمد کاردان، چ دوم، تهران، اندیشه.
- کلینی، محمدبن یعقوب (۱۳۶۵)، الکافی، چ چهارم، تهران، دارالکتب‌الاسلامیه.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۶۴)، بحارالانوار، چ دوم، تهران، دارالکتب‌الاسلامیه.
- محمدی ری‌شهری، محمد (۱۳۸۹)، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، قم، دارالحدیث.
- مصباح، محمدتقی (۱۳۸۰)، اخلاق در قرآن، چ چهارم، قم، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه‌السلام.
- مفید، محمدبن محمدنعمان (۱۴۱۳ق)، امالی، قم، کنگره شیخ مفید.
- موریش، ایور (۱۳۷۳)، درآمدی بر جامعه‌شناسی تعلیم و تربیت، ترجمه غلامعلی سرمد، تهران، مرکز نشر دانشگاهی.